

NICO RIEMERSMA

Ruth

EEN AANSPREKEND BIJBELBOEK OVER HET GEWONE LEVEN

Ruth 1-4

1. Tussen twee forse boeken, Rechters en de Samuëlboeken, staat het ingeklemd: Ruth, een klein boekje met slechts vier hoofdstukjes. Als je de Bijbel doorleest, lees je er bijna overheen. En ook in de geschiedenis van de kerk heeft het nooit zo erg veel aandacht gekregen. Op het eerste gezicht is het een vertederende novelle, een idyllisch intermezzo. Vier bladzijden tussen de ruige verhalen van het boek Rechters, met zijn telkens terugkerend refrein: 'En eenieder deed wat goed was in zijn ogen' en dat altijd weer imponerende epos, de Samuëlboeken, over Saul en David, waarin antwoord gezocht wordt op de vraag naar het ware koningschap.

Tussen die mannenverhalen staat dit verhaal, waarin vrouwen de hoofdrol spelen en de enige man die ene rol van betekenis speelt in dit verhaal, Boaz, voornamelijk meewerkend voorwerp is. Hebben vrouwen in de geschiedenis van de kerk nooit erg veel aandacht gekregen, dat zou heel wel de reden/één van de redenen kunnen zijn dat dit vrouwenboekje lange tijd weinig aandacht heeft gehad. Maar daarin is de laatste tijd een enorme verandering gekomen.

Bezig met dit boekje raakte ik er diep van onder de indruk. Een aansprekend verhaal is het. Op de één of andere manier spreekt het je meer aan dan andere bijbel-verhalen. Ik vroeg me af waar dat in zit, waarom spreekt het boek Ruth zoveel mensen zo aan? Dat is tenslotte niet alleen bij mij, maar bij veel meer mensen het geval, zoals ook blijkt uit de enorme hoeveelheid literatuur die er de laatste tijd over verschenen is. Waar zit dat toch in? Er zijn daarvoor een aantal redenen aan te voeren. Drie zie ik er. Ik zou ze vanmorgen graag met u langs lopen.

2. De eerste reden, die aan te voeren is, heeft te maken met de zaak, de inhoud van het verhaal: twee vrouwen die vechten voor hun bestaan, voor hun toekomst. Ze verkeren in een situatie zonder uitzicht, zonder perspectief. Ze hebben hun meest naasten verloren. Ruth haar man, Naomi haar man en beide zonen. Daar staat Naomi nu: weduwe, kinderloos in een vreemd land. Als ze terug is in Bethlehem weet ze haar situatie ten opzichte van de vrouwen in Bethlehem niet anders te typeren dan met de woorden: 'Leeg heeft de Heer mij doen terugkeren.' Ze is zo radeloos van verdriet dat ze haar schoondochter, die met haar is meegegaan, niet eens ziet. Toch leggen ze zich niet bij hun situatie neer, ze vechten zich vanuit hun uitzichtloze situatie naar een nieuw bestaan toe. Ik denk dat veel mensen zich in deze twee figuren herkennen, en zich met hen vereenzelvigen.

En misschien herkent u zich ook in de situatie van Ruth en Naomi. Je hebt in je leven allerlei mee moeten maken, allerlei tegenslagen te verwerken gekregen, moeilijke tijden gekend, tijden dat de tafel niet rijk gevuld was, je bent je partner verloren, je hebt zelfs de gang naar het graf moeten maken, omdat je kind overleed. Naomi typeerde die situatie met het woord 'leeg'. En veel mensen kunnen die woorden meevoelen. Ze herkennen het met het oog op hun eigen situatie. Hoe leeg kan je je voelen, als je leven zo gebroken is, als je zo niets meer over hebt. Je staat met lege handen. Er zijn mensen die ook de woorden van Naomi zullen naspreken, namelijk dat de HEER voor die leegheid heeft gezorgd. Ze noemen de naam des HEREN bij het leed dat hen is overkomen, hetgeen hen een permanente strijd bezorgt, omdat de 'waarom'-vraag nog groter is geworden.

3. Hoe goed is het dan in die situatie, als er mensen om je heen staan, als er kinderen, vrienden, burens, gemeenteleden met je meevechten net zoals Ruth met Naomi, als ze je trouw zijn, je niet in de steek laten, als ze om het in moderne bewoordingen te zeggen, als ze solidair met je zijn. Dat is toch echte trouw, echte solidariteit, als mensen je dan niet loslaten, juist wanneer er dingen in je leven gebeurd zijn die moeilijk te verwerken zijn, als je man of je vrouw verloren hebt, als je verlies van kinderen te betreuren hebt. Als je een moeilijk te verwerken ziekte hebt, en je de gevolgen daarvan elke dag moet dragen. Hoe belangrijk is het, als je je eenzaam en verlaten voelt, dat mensen je dan trouw zijn, in het

bijzonder op die momenten dat je daar zoveel behoefte aan hebt. Hoe belangrijk is het dat ze dan niet afhaken, maar tonen dat ze met je mee willen gaan en soms zelfs de kar die je zelf bijna niet meer kan trekken, dat zij dat voor jou doen. Ruth doet dat bij Naomi. Niets kan haar daarvan weerhouden. Naomi probeert dat nog wel, door Ruth voor te stellen om naar haar eigen volk terug te keren, maar Ruth laat zich niet vermurwen. "Tot de dood ons scheidt, blijf ik je trouw", zegt Ruth. En daarmee wordt ze tot een messiaans gestalte. Want dat was God in de Messias ook met ons: getrouw tot in de dood. Zo trekken ze samen op, Ruth en Naomi. Zij aan zij. En zo zijn ze elkaar tot steun en zo maken ze ook plannen en bouwen ze gezamenlijk aan een nieuw bestaan in Bethlehem. Ze leggen zich niet neer bij de situatie, maar ze staan op!

4. Indrukwekkend om te zien hoe die twee vrouwen in een samenleving waarin vrouwen rechteloos en afhankelijk zijn, hoe zij een uitgekende strategie voeren om hun bestaan veilig te stellen en om te zien hoe zij samen aan hun toekomst bouwen. Wederzijds inspireren zij elkaar en ontstaan er nieuwe gedachten en plannen. Had *Ruth* het initiatief genomen om aan voedsel, aan brood te komen om zo in het levensonderhoud te kunnen voorzien, ze doet dat door aren te lezen op de akkers van Boaz, het contact dat daardoor tussen Ruth en Boaz is ontstaan, inspireert *Naomi* op haar beurt tot het plan om Ruth en Boaz bij elkaar te brengen, opdat zo het huis Israëls voort blijft bestaan en de toekomst voor haar en voor Ruth veilig is gesteld.

Het is trouwens aardig om te zien dat beide initiatieven eerst van Ruth en daarna van Naomi, samen het woord Bethlehem, Broodhuis, opleveren. Immers Ruth nam het initiatief voor het *brood* en Naomi nam het initiatief met betrekking tot het *huis*. Zo werken ze samen aan hun toekomst, aan hun toekomst op korte en aan de toekomst op langere termijn: brood en zonen, voedsel en nageslacht. Twee uiterst elementaire zaken in het leven, vooral in die samenleving, elementaire zaken uit het gewone leven.

5. En daarmee komen we bij de tweede reden waarom dit verhaal mensen steeds weer opnieuw aanspreekt. Omdat het hier over dingen gaat uit het gewone leven, uit ons gewone leven. Alle grondvormen van dit gewone leven komen hier in het boek Ruth immers aan de orde:

liefde en honger, drama en idylle, recht en zusterschap, arbeid en rust, het deugdzaame en het gewaagde, verdriet en blijdschap, geloof en aanvechting.

Dat is een tweede reden, waarom dit boek zoveel mensen zo aanspreekt, omdat het over dingen gaat die wij ook elke dag meemaken en tegenkomen. Het is omdat het boek ons bepaalt bij het handelen van mensen met en aan elkaar in het gewone, dagelijkse leven. Omdat het een verhaal is over wat mensen doorstrijden en doorlijden, in een wereld waarin geen wonderen meer lijken te gebeuren, waarin een mens zelfs de indruk krijgt dat wordt afgezien van elk direct ingrijpen van Gods kant. Ja, het zou wel eens kunnen zijn, dat juist het idee zoals dat in dit boek naar voren komt, nl. dat God niet direct ingrijpt, zo van boven af, zoals we dat kennen uit tal van andere bijbelse verhalen, dat dat ons aanspreekt. Maakt dat immers juist die andere bijbelse verhalen niet vaak zo moeilijk om te geloven: God die vaak zo maar van bovenaf in de wereld, in het bestaan van mensen ingrijpt. Hoe anders is dat in het boek Ruth. Daar herken je dan toch veel meer in, God die hier veel meer verborgen en verhuld aan het werk is en niet meer openbaar dan in uw en in mijn leven. Ervaren we God niet veel meer op een verborgen wijze, al zou je Hem natuurlijk wel willen zien op de manier waarop Hij ons in zeer veel bijbelse verhalen getoond wordt: een God die direct vanuit zijn hemel in ons leven ingrijpt, ons helpt en bevrijdt. Op een verborgen wijze is Hij aan het werk. Ja, gelukkig wel aan het werk. Dat kan je dan ook vaak pas achteraf zeggen. Op het moment zelf ervaar je dat misschien niet altijd dat Hij met je bezig is dat Hij met je meegaat, meelijdt en meestrijdt. Maar achteraf, als het achter de rug is, dan kan je dat pas zeggen: 'Ja, Hij was toch wel met mij, Hij heeft mij er toch doorheen gehaald.'

Het boek Ruth vertelt dat Hij aan het werk is in ons gewone leven, door ons gewone leven. Je zou bijna zeggen dat Hij zo helemaal niet opvalt als Hij zo door ons gewone leven heen werkt. Hij steekt helemaal niet af tegen dat gewone leven. Soms lijkt het zelfs wel of Hij er helemaal in opgaat. Maar Hij is er wel degelijk. Ruth vertelt ons iets over het hoe, nl. dat Hij door mensen in het gewone leven aan het werk is, door mensen aan wie Hij zijn Tora, zijn *Weisung* geeft. Ja, de Heer, de God van Israël, is getrouw aan zijn mensen. Hij houdt ons en Hij houdt aan zijn plannen vast.

6. Het gewone leven dat wij leven, ach het lijkt niet veel voor te stellen, het lijkt allemaal op niets uit te lopen. Het boek Ruth laat ons iets anders zien, Het toont ons dat dat gewone leven uitloopt op ... een zoon. En de zoon is in de Schrift het beeld dat tot uitdrukking brengt dat er toekomst is. Obed heet hij. Zijn naam betekent 'dienaar'. Hij staat ten dienste van, in dubbele zin. Hij staat ten dienste van Ruth en Naomi. Hij is hun garantie voor de toekomst. En hij staat ten dienste van de voortgang van de geslachten, van het geslacht dat naar koning David leidt. Hij vormt daarin een onmisbare schakel. Zo blijkt opeens heel dat gewone leven uit te lopen op iets bijzonders, iets buitengewoons en verrassends, iets dat dat zonder dat je er erg in hebt, van beslissende betekenis is. Het gewone leven, het loopt ergens op uit, ook straks voor ons. Het is bijna niet te geloven, wij die nu in het gewone leven staan, wij zijn op weg naar iets buitengewoons? Ja, het is heus waar. In het laatste bijbelboek horen we daarover in Openbaring 21:

'En ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde,
want de eerste aarde en de eerste hemel waren voorbijgegaan
en de zee was niet meer.

En ik zag de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, nederdalende uit
de hemel,

getooid als een bruid die voor haar man versierd was.

En ik hoorde een luide stem van de troon zeggen:

“Zie de tent van God is bij de mensen

en Hij zal bij hen wonen en zij zullen zijn volk zijn

en God zelf zal bij hen zijn

en Hij zal alle tranen van hun ogen afwissen

en de dood zal niet meer zijn, noch rouw, noch geklaag, noch
moeite zal er zijn,

want de eerste dingen zijn voorbijgegaan.”

Ja, waarlijk daar zal ons gewone leven op uitlopen. Bijna niet te geloven.

Ja, Hij is getrouw, zijn plannen, dit grootse plan faalt niet.

In de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

*Zondag Misericordias, 13 april 1997
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

TROUW IN MOEILIJKE TIJDEN

Ruth 1:1-22

1. Een verhaal over het gewone leven, zo noemt Miskotte het boek Ruth, waarover hij een prachtig boek heeft geschreven onder die titel 'Het gewone leven'. Alle grondvormen van het gewone leven komen er in aan de orde: honger en liefde, drama en idylle, recht en broederschap/zusterschap, arbeid en rust, het deugdzame en het gewaagde, verdriet en blijdschap, vertrouwen en wanhoop. Het zijn dingen die ook wij elke dag meemaken en tegenkomen. Dat maakt dat het boek Ruth heel herkenbaar is, omdat dit boek zich bepaald bij het handelen van mensen met en naar elkaar in het gewone, dagelijkse leven. Een verhaal over wat mensen doorstrijden en doorlijden in een wereld waarin geen wonderen meer lijken te gebeuren, waarin men zelfs de indruk krijgt dat wordt afgezien van elk direct ingrijpen van Gods kant. Juist dat idee dat God niet direct ingrijpt, zorgt dat er niet voor dat dit verhaal velen zo na staat. Het is een verhaal, zo zegt Miskotte, waarin voor een geestelijk leven naast het gewone leven geen plaats is. Over God wordt weinig gesproken. En als het gebeurt, dan is het ingehouden. Hij zelf spreekt niet. Het profetische 'Zo spreekt de HEER' klinkt hier niet. En als God al aanwezig is, dan is Hij verborgen aanwezig: in de eenvoudige solidariteit van Ruth bijvoorbeeld. Maar dit wordt niet met zoveel woorden gezegd. Dat God spreekt, wordt wel verondersteld, of liever gezegd, dat God gesproken heeft, wordt wel geloofd, maar 'de openbaring', zo Miskotte, 'klinkt als een vaag, ver geluid van een wegstervend onweer over de huizen, het is als een weerlichten over onbepaalbare afstanden in de donkere nacht'. Dat God er is en dat Hij spreekt is een verre herinnering, dat is als weerlichten in de nacht. Maar omdat Hij ooit gesproken heeft, schemert het van hoop en belofte over het mensenleven zoals het reilt en zeilt. Een mensenleven is nooit zonder belofte, zonder toekomst. Dat God zo verborgen, niet onmiskenbaar direct aanwezig is, dat het leven zo dubbelzinnig is, zo vol vragen en onzekerheden, dat maakt het verhaal van Ruth zo

herkenbaar. Want ervaren wij God ook niet op die manier: op een verborgen manier, bepaald niet direct aanwezig in ons leven?

2. Een vertederende novelle, dat imago heeft het boek Ruth, maar de werkelijkheid die ons in de verzen getekend wordt, is bepaald niet vertederend. Integendeel ze is hard en pijnlijk. Er is honger in het land. Zelfs in Betlehem, het huis, *beth*, van het brood, *lèchèm*, is niet meer te eten. Daarom trekt een man met zijn vrouw en twee zonen weg uit Betlehem naar Moab, om daar als gastvreemdeling te verblijven. Economische vluchtelingen zijn het, in de lijn van Abraham, Izaäk, en Jakob die ooit ook vertrokken uit het land toen er hongersnood was. 'Een *in die tijd* nauwelijks beschermde status, die het midden houdt tussen de volledige rechten van de autochtone bevolking en de rechteloze status van de zwerver', zo zegt een exegeet alsof dat in onze tijd geheel anders is, waar het om economische vluchtelingen gaat. Binnen onze westerse samenlevingen kennen we hen dan ook geen plaats toe. 'Honger' erkennen we niet als een voldoende reden om hier naar toe te komen!

Kort daarop sterft Elimelech, doen Machlon en Kiljon Moabitische vrouwen op en sterven ook zij. Joodse en christelijke uitleggers hebben hier tussen de regels veel stof gevonden om een moraliserende vinger te gebruiken. Elimelech zou zich over het oordeel van God hebben willen onttrekken en zich binnen het machtsbereik van vreemde goden begeven hebben. Alsof de Bijbel in de verhalen van de aartsvaders niet hetzelfde kent in de vlucht van Abraham naar Egypte, van Izaäk naar de Filistijnen en van Jakob en zijn zonen naar Egypte. Alsof Elimelech niet ook gewoon uit verantwoordelijkheid voor zijn gezin gegaan kan zijn, in het vertrouwen dat God ook op vreemde bodem gediend kan worden. Als Machon en Kiljon sterven komt het moralisme opnieuw naar voren. Dan hadden ze maar niet met heidense vrouwen moeten trouwen! Alsof de Bijbel dat alles niet in grote wijsheid open laat. Wij oordelen vaak zo razendsnel. We weten vaak zo gemakkelijk de oorzaak van allerlei pijn en narigheid aan te wijzen. De verteller doet dat evenwel niet, net zo min geeft hij zijn oordeel. Alsof hij zeggen wil: 'Zo gaat het leven soms.'

3. En dat staat er tweemaal: 'En zij bleef over.' De nadruk valt op de nabestaanden. Allereerst op Naomi en in tweede instantie op haar twee

schoondochters, Orpa en Ruth. Als zij hoort dat er weer brood is in het land, is er geen reden om hier nog langer te blijven. Waren ze ooit Betlehem ontvlucht, omdat ze dachten in Moab beter af te zijn, nu was het misschien beter om maar weer terug te keren. Wat moest ze hier nog langer? Zo gaat Naomi op weg, samen met haar schoondochters. Ze gaan mee, als vanzelfsprekend. Weet u wat ik dan zo goed van haar, van Naomi, vind dat ze die vanzelfsprekendheid doorbreekt, dat ze die ter discussie stelt, dat ze het niet gewoon vindt dat haar schoondochters met haar meegaan. Naomi geeft hen alle ruimte. Ze legt geen claim op haar schoondochters, maar geeft hen integendeel alle vrijheid, ze pleit voor hun toekomst:

‘Dochters, ga, keer terug naar het huis van je moeder.

Moge de HEER aan jullie een zelfde blijk van trouw geven

als die jullie aan de doden en aan mij hebt gegeven.’

En ze besluit haar wens, die tegelijkertijd een uiting is van dankbaarheid, met de wens dat ze hoopt dat ze ooit nog eens zullen trouwen en zo rust en geborgenheid zullen vinden. Een open oog heeft ze voor Ruth en Orpa, niet zichzelf, maar hen heeft ze op het oog. Dit is liefde die niet zichzelf zoekt, die ruimte schept voor anderen en die de eigen eenzaamheid niet uit de weg gaat. Iemand die weet heeft dat je anderen niet aan je mag binden, als er voor die ander nog andere toekomstmogelijkheden zijn. Is daar geen moed voor nodig, voor een oudere generatie om een jongere generatie alle ruimte te geven en die niet aan je te binden? En waarom ook zouden zij gaan, weg uit hun land, uit hun familie, uit hun moederland? Bij Abraham heette dat letterlijk ‘vaderhuis’ maar hier gaat het om vrouwen en daarom gebruikt Naomi dezelfde term als bij Rebecca. Maar Orpa en Ruth zijn Rebecca niet, op wie in het land Izaäk wacht. Rebecca, als moeder van Israël, moet dezelfde gang als Abraham gaan. Voor deze twee Moabitische vrouwen is, zo vindt Naomi, er geen enkele reden om dat te doen.

4. ‘Zij verhieven hun stem en weenden’, deze twee vrouwen, toen Naomi hen ten afscheid kuste. Dat mocht toen nog. Daar hadden ze gelukkig nog geen pillen tegen, zoals ze die trouwens in die landen ook nu niet gebruiken. Je ziet ze voor de televisie dan ook altijd vreselijk hun verdriet uitschreeuwen, hartverscheurend. Dat zeg ik ook altijd tegen mensen die verwoede pogingen doen om hun verdriet binnenboord te

houden. 'Heus, dat mag, doe maar, uit het maar'. Geen bewonderend: 'Ach wat waren ze flink, ze hebben niet gehuild.' Het is toch ook enorm verdrietig als je afscheid moet nemen van elkaar, als de één de ander moet loslaten, als je zo lang lief en leed met elkaar gedeeld hebt, deelgenoot bent geweest van elkaars levensverhaal.

Het afscheid vindt echter nog niet plaats, want beide schoondochters antwoorden met aanhankelijkheid op de oproep: 'Keer terug?' met 'Nee, met jou willen wij terugkeren naar jouw volk.' Alle nadruk ligt op de eerste woorden, waarna Naomi duidelijk maakt waarom dat voor haar beide schoondochters een weg is zonder perspectief. Niets meer te bieden heeft zij zelf, niet op de korte en eigenlijk ook niet op langere termijn. Het is een gevoel dat velen hebben die verdriet hebben, een gevoel van nutteloosheid. Wat heb ik anderen eigenlijk nog te bieden?

5. 'En zij weenden opnieuw.' Letterlijk staat er: 'en ze weenden nog meer.' En dan zien we plotseling Orpa Naomi kussen, een afscheidskus, haar naam waarmakend. Je kunt nu haar nek – *orep* in het Hebreeuws – zien. Daar gaat ze terug naar haar volk en haar God. 'Haar verdriet tegemoet', zei Abraham Kuiper, zonder er evenwel bij te vertellen hoe hij daar zo zeker van was. Maar als de Bijbel hier zo vrij en zonder te oordelen schrijft over de verschillende wegen die mensen gaan, hoe zouden zij dan met een eigenwijze vinger Orpa na wijzen en haar veroordelen, alsof ze dat niet had mogen doen: voor haar eigen leven kiezen. Ze doet bovendien wat Naomi nadrukkelijk van haar vraagt. Orpa gaat dan ook haar eigen weg. Overtuigd door de woorden van Naomi.

Ze heeft geluk. Ruth geeft geen gehoor. Zij keert niet terug naar haar volk. 'Ze hechtte zich aan haar', zo vertelt het verhaal. Het Hebreeuwse woord dat de verteller hier gebruikt is hetzelfde woord, zo moet u weten als het woord in Genesis 2 klinkt:

'Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten
om zich te hechten aan zijn vrouw
en de twee zullen één vlees zijn.'

Mag Ruth dan in de meeste boeken en kinderbijbels afgeschilderd worden als een nederige en bescheiden vrouw die zich opoffert voor haar schoonmoeder en is ze zo tot een ideaalbeeld geworden dat de kerk haar gelovigen, en natuurlijk vooral de vrouw graag voorhoudt. Dat

beeld van een nederige en gehoorzame vrouw komt echter bepaald niet overeen met wat er in de tekst gezegd wordt. Hier in hoofdstuk 1 is al direct duidelijk dat Ruth allesbehalve gehoorzaam is. Drie keer gaat ze in tegen de uitdrukkelijk geuite wens van Naomi om te gaan en terug te keren naar haar familie in Moab. Want ook als Naomi – nu voor de derde keer – Ruth oproept om terug te keren nu haar schoonzuster achterna, dan zegt ze:

‘Dwing met niet om jou te verlaten,
door achter jou vandaan terug te keren.’

Ze wil juist haar eigen weg en niet gedwongen worden door Naomi. Tegenover de oproep van Naomi stelt ze haar eigen wensen. Had Naomi gezegd: ‘Keer terug achter je schoonzuster aan’, Ruth gebruikt precies dezelfde woorden, ‘terugkeren’, ‘achter’ en ‘jouw’, maar nu in een tegenovergestelde betekenis, als ze zegt: ‘Houd me niet tegen om met jou terug te keren.’ Ruth stelt het terugkeren naar Moab gelijk aan het zich afkeren van Naomi. Ze is zich bewust van die keuze en verwoordt die ook. En op grond daarvan maakt ze een eigen keuze tegen de wil van Naomi in. Moet u horen hoe ze vervolgt:

‘Waar jij gaat, ga ik,
waar jij overnacht, overnacht ik,
jouw volk is mijn volk, jouw God is mijn God,
waar jij sterft, sterf ik en daar word ik begraven.
Moge de HEER wat dan ook aan mij doen,
moge Hij er nog aan toevoegen,
alleen de dood zal scheiding maken tussen jou en mij.’

Grootse woorden zijn het die op een trouwbelofte lijken met die trouw van ‘tot de dood ons scheidt’. Een overtuigender bewijs van liefde en van solidariteit – om dat woord te gebruiken dat je tegenwoordig niet al te vaak meer hoort! – van Ruth voor en met Naomi is niet mogelijk. Grootse woorden zijn het. Daarmee stijgt ook zij, als eerder Naomi, boven zichzelf uit. Het zijn woorden die eigenlijk te hoog zijn voor een mens, maar ze spreekt ze wel uit. Een enkele keer moet een mens dat in zijn of haar leven doen: een belofte uitspreken, iets belijden, waarvan je in beste ogenblikken weet: ‘Dat moet ik zeggen’ en je spreekt het uit, op hoop van zegen dat je het in je minder goede ogenblikken zelf kunt vasthouden.

6. Beplette Naomi voortdurend de terugkeer van Orpa en Ruth naar hun eigen volk in Moab en met name naar het huis van hun moeder om vandaaruit opnieuw geborgenheid te vinden, hier maakt Ruth duidelijk dat zij daar niet voor kiest. Een groot risico durft ze te nemen. Het initiatief om iets te doen wat ongehoord is: alles opgeven zonder te weten wat ze ervoor krijgt. Had Naomi niet gezegd dat ze geen man en kinderen meer zou krijgen. Nu, dan zal ik, Ruth, ook geen kinderen krijgen. Ik zal ook niet de nacht met een man doorbrengen. Ons lot zal hetzelfde zijn en onze levens zullen volstrekt parallel lopen. Zelfs tot in onze dood zullen we één zijn. Het persoonlijk element van lijfsbehoud en een veilige toekomst, datgene waarop Naomi haar steeds wees, het is met een hele slag gekeerd in de richting van een onzekere toekomst! Onvoorwaardelijk kiest ze voor Naomi en betuigt ze haar trouw, haar solidariteit, deze met een eedformule bevestigend:

‘Zo moge de HEER aan mij doen
en er zelfs nog een toevoegen,
maar alleen de dood zal scheiding aanbrengen tussen u en mij.’

Het is zo in de Nieuwe Vertaling een onbegrijpelijke zin die een stuk begrijpelijker wordt, als je hem verstaat als

‘Zo moge de HEER wat dan ook aan mij doen
en er zelfs nog aan toevoegen,
alleen de dood zal scheiding aanbrengen tussen u en mij.’

Onvoorwaardelijk betuigt Ruth Naomi haar trouw en solidariteit, zei ik. Maar ze doet meer. Zo moet ik zeggen op grond van de woorden die daar precies tussen instaan. ‘Uw volk is mijn volk en Uw God is mijn God.’ Daarmee breekt ze ook nog eens met haar volk en met haar God. Precies zoals Abraham deed. Hoe argeloos maakt ze daarmee de bedoeling en de bestemming van de mens doorzichtig! Dat je met alles durft te breken om volstrekt trouw aan een ander te zijn.

7. Daar gaan ze beiden tezamen: Ruth en Naomi. En zo verschijnen ze in Betlehem, twee door het leed getroffen vrouwen. Noem mij maar *Mara*, ‘bitterheid’, naar de naam van de bittere bron in de woestijn waaruit niemand drinken kan. Maar met alle respect voor Naomi’s verdriet en verbittering de laatste zin van het verhaal mogen we niet overslaan. Er staat: ‘En zij kwamen te Betlehem bij het begin van de gersteoogst.’ En dan moet u weten dat dat de tijd is van Pasen: feest van de oogst. Feest

van licht in de nacht, feest van de bevrijding uit Egypte, van opstanding der doden. Het is Pasen in Betlehem.

Een vrouw zonder toekomst, een levende dode, zo ziet Naomi zichzelf. Maar misschien is ze toch niet wat ze denkt. Want in de Bijbel wil het nooit helemaal hopeloos worden met de mensen. Omdat het Pasen was en het telkens weer Pasen wordt!

In de Naam van de Vader en de Zoon en Heilige Geest.

*Zondag Jubilate, 20 april 1997
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

OMGAAN MET VERDRIET

Ruth 1:19-2:3

1. Het is dus blijkbaar iets dat niet alleen in onze tijd gebeurt dat mensen anderen tot gespreksonderwerp maken, dat praten over een ander, wanneer er iets bijzonders aan de hand is. Want zo begint ook ons verhaal van vanmorgen: 'En het geschiedde, toen zij, Ruth en Naomi, in Betlehem kwamen dat de gehele stad in opschudding raakte.' Maar dan moet u weten wat er letterlijk staat: 'dat de gehele stad gonsde.' Mensen kwamen bij elkaar om erover te praten: 'Heb je het al gehoord? Naomi is terug.' 'Ja, en heb je gezien wie er naast haar liep: een vrouw met een hoofddoekje, wat moet die hier?'

Een uitermate geliefde bezigheid is het voor veel mensen. Ze hebben het altijd over anderen. Wat zit daar achter dat mensen dat zo graag en veelvuldig doen? Bij gebrek aan gespreksstof, omdat hun eigen leven te weinig interessants oplevert om over te praten en omdat datzelfde ook geldt voor de gesprekspartner?

2. De vrouwen van Betlehem hebben alleen oog en aandacht voor die ene, die bekende. Ruth zien ze niet staan. Ze praten niet *tegen*, maar ze praten onder elkaar *over* haar. 'Is dat Naomi?' En ze bedoelen: Wat is die oud geworden! Wat is er weinig over van die vrouw van Elimelech! Wat heeft het leven haar getekend! En inderdaad, de jaren in Moab, het leed dat hen is overkomen, de zorgen hebben haar getekend. Het lijkt erop, omdat ze oud is geworden, dat ze nooit meer de oude zal worden.

Ze hadden haar bijna niet meer herkend: 'Is dat Naomi?' Het lentekind, de lieflijke? Maar ze had het ontkend: 'Noem mij niet lentekind, maar herfstkind.' 'Noem mij niet Naomi, maar noem mij Mara, de bittere' naar de naam van de bittere bron in de woestijn, waaruit niemand drinken kon. De naam van de grote teleurstelling van de kinderen Israëls op weg naar het beloofde land. De naam voor een bitter leven. Een verandering van naam die vertelt dat een mens zichzelf is kwijtgeraakt, dat ze niet

meer dezelfde is als vroeger. Ze is een ander mens geworden: bitterheid, een en al verdriet is ze.

Hoe herkenbaar is dat voor velen die een partner of een andere dierbare geliefde aan de dood is verloren, dat je met het verlies van die dierbare ook iets van jezelf kwijtraakt, dat je niet meer zelfde kunt zijn als vroeger, ook al zou je dat wel willen.

3. En hoe herkenbaar is ook niet wat Naomi zegt: 'De Heer getuigt tegen mij. Hij heeft zijn hand tegen mij uitgestrekt.' Het is het gevoel dat God tegen je is, dat Hij zijn handen van jou heeft afgetrokken. Het is het gevoel dat het niet klopt die naam van God: 'Ik ben met je, waar je ook gaat en op welke moment van je leven dan ook.' En zeg niet tegen haar dat het niet waar is, dat het theologisch gesproken niet klopt wat ze zegt, dat je uit het lot God niet mag aflezen, dat God niet samenvalt met wat je overkomt, dat de Schrift van een heel andere God getuigt, niet van iemand die je het lijden, het verdriet, de dood aandoet, dat Hij daar verantwoordelijk voor is. Dat mag theologisch gesproken allemaal juist zijn – en het is theologisch gesproken ook juist, laat daar geen misverstand over bestaan, maar door zo op die manier tegen haar te spreken, mag je dan bijbels gesproken je gelijk halen, maar je mist dan wel het punt, je mist dan wel het daarachter liggende gevoel dat iemand het allemaal niet meer begrijpt, het leven, het geloof niet, God zelf niet. Dat deel je dan niet. Niet echt. Je geeft er geen blijk van dat je die erachter liggende ervaring, dat gevoel, dat je daarin niet kan meegaan, dat je je dat kan voorstellen.

4. 'Vol ben ik heengegaan, leeg ben ik teruggekeerd', zegt ze. En zeg ook dan niet tegen haar dat het niet waar is, dat het niet klopt. Dat ze niet vol is heengegaan, omdat zij met de haren, haar man en beide zonen, wel met een lege maag is weggegaan. En zeg evenmin dat het niet juist is wat ze zegt dat ze leeg is teruggekeerd, omdat Ruth immers met haar is meegegaan. Dat ze dus best nog wel reden heeft om dankbaar te zijn. Al die dingen die wij tegen elkaar plegen te zeggen, omdat wij met andere ogen dan die van Naomi nog allerlei lichtpuntjes zien: het goede dat er geweest is, God die omziet naar zijn land door het brood te geven, het meetrekken van Ruth met Naomi, haar trouw en betrokkenheid op Naomi. Al die zaken waarmee omstanders iemand proberen te troosten.

Maar intussen verdring je dan wel het verdriet van de ander, ontken je het lijden, ondertussen duw je de ander weg in schuldgevoelens, omdat deze dat alles zo niet ziet. Het is allemaal goed bedoeld, zeggen wij. En die intentie heeft het ook, maar hoe anders werken dat soort opmerkingen uit. De ander voelt zich er eerder door miskend, voelt zich eerder alleen en onbegrepen dan dat hij of zij ervan opknapt. Want dat is nu juist het probleem, dat hij/zij dat alles zo niet ervaren kan, niet zo op ie manier kan zien. Daar is alleen de pijn en het verdriet, er is het grote gemis en de leegte.

Dat alles komt er nu uit, bij haar aankomst in Betlehem. Want hoe anders was ze weggegaan. Het is een ervaring die velen kennen: dat je op een bepaalde plek terugkomt, op een bepaalde dierbare plaats waar vele goede herinneringen liggen, en dat je op zo'n moment de pijn en het verdriet, de leegte en het gemis het meest en het ergst ervaart. Hoe moeilijk is het om juist op zo'n moment ook maar ergens een straaltje licht te zien!

5. Nee, zeg toch echt niet dat het niet waar is. Dat ze nog zoveel heeft om dankbaar voor te zijn, dat er toch ook nog allerlei goed herinneringen zijn. Dat ze misschien nog wel wat kan betekenen voor ... ja, voor wie? Al die dingen die wij nog wel eens geneigd zijn op zo'n moment tegen de ander te zeggen. Naomi zou zich doodongelukkig voelen. En waarom zouden we ook recht moeten praten wat krom is? Waarom wijzen op dat soort zaken waar een ander alleen maar met zichzelf bezig is? Bij een uitzichtloze ziekte, bij een sterfbed, bij het verhaal van iemand in wiens leven zich de ene na de andere ramp heeft voltrokken. Waarom zouden we niet mee mogen treuren? Om alle levens die verloren zijn gegaan. Om dat joodse volk dat zo ontelbare malen zijn kinderen verloren heeft. Om de idealen en de verwachtingen van mensen, die in rook opgingen. Om het onrecht en de genadeloosheid op tal van plaatsen op deze aarde. Waarom zouden we niet mogen zeggen dat we er eigenlijk geen raad mee weten? Waarom zouden we direct op allerlei lichtpunten moeten wijzen? Komt dat misschien, omdat we het verdriet en de teleurstelling van mensen niet echt durven delen?

6. En dan zou je hopen dat de vrouwen van Betlehem zwijgend of stamelend bij Naomi waren gaan zitten. Dat zij hun armen om Ruth en

Naomi hadden heengeslagen. En dat ze gezegd zouden hebben: 'Je man dood en je beide zonen [Naomi], je man dood, je schoonvader en je zwager overleden [Ruth]. Ach God, wat erg, ik weet niet wat ik zeggen moet.' Want om wat Naomi is overkomen, om wat Israël de eeuwen door is overkomen, om wat al die ontelbaren overkwam en overkomt, zoals nu in Zaïre en Rwanda, daar zijn toch geen woorden voor. Daar kunnen we toch ook alleen maar machteloos zwijgend bij stil staan.

Dan zou je hopen dat ze zoiets gedaan zouden hebben, maar van een reactie van de vrouwen op wat Naomi zegt, hoor en lees je niets. Evenmin hoor je dat ze haar later hebben opgezocht. Schrikken ze terug – zoals zoveel mensen doen – voor de bitterheid van Naomi? Eenvoudig is het niet, laten we eerlijk zijn, om bij zo iemand op bezoek te gaan. Je weet toch niet goed wat je moet zeggen. Moet je er nu wel over beginnen of juist niet? Mensen weten er vaak niet goed raad mee, waardoor ze de neiging hebben om maar weg te blijven, om maar niet (meer) te bellen. Maar waarom eigenlijk? Zou het komen, omdat in zo'n situatie te hoge eisen aan onszelf stellen, omdat we meer willen meenemen dan onze verlegenheid, onze hulpeloosheid, omdat we eigenlijk iets te zeggen willen hebben? En dat terwijl er niets irritanter is dan dat dan woorden die iemand zegt om de ander op te beuren. Het is eerder het laten merken er ook geen raad mee te weten die vertroostend is. Het is juist de hulpeloosheid van diegene die ervoor zorgt dat de ander voelt dat iemand haar/zijn situatie wil delen en zo ook echt deelt.

7. Je hoort niet van een reactie van de vrouwen van Betlehem, evenmin trouwens van de mannen, die zijn hier zelfs helemaal afwezig. Je hoort niet dat ze haar later hebben opgezocht, evenmin hoor je hen vragen of ze misschien wat voor haar kunnen doen, of ze misschien ook hulp kan gebruiken.

Dat is ook de ervaring van veel mensen. Je moet zelf initiatief nemen. Je moet er zelf op afgaan. Met allerlei instanties moet worden gebeld of contact opgenomen. Hoeveel is er vaak in zo'n situatie niet te doen, vooral omdat aan verlies vaak ook een materiële kant zit. Het wil nog wel eens ingrijpende gevolgen hebben voor het inkomen. Je moet vaak opeens rondkomen van een inkomen dat een stuk minder is. Je hoofd mag er dan helemaal niet naar staan, maar je dient je er wel mee bezig te houden!

Juist dan, als je hoofd er helemaal niet naar staat, wordt er een enorm beroep op je eigen initiatief gedaan. Naomi komt er niet toe. En dan is het maar goed, dat een ander dat doet, zoals Ruth. Soms moet dat. Soms is er een situatie dat een ander het even voor je moet doen. Dat een ander het initiatief oppakt, dat de ander even een beetje structuur aanbrengt in je leven dat jij even niet meer overziet. Ruth is zo iemand. Je merkt niets van haar verdriet, althans ze laat het niet zien. Die mensen zijn er ook. Die pakken direct aan. Als ze het niet voor zichzelf doen, doen ze het wel voor een ander. Zie Ruth en hoor wat ze zegt: 'Ik ga naar het veld om aren te lezen achter hem in wiens ogen ik genade vind.' Ze wacht niet totdat haar schoonmoeder die hier toch veel beter bekend, het initiatief neemt, maar ze doet dat voor haar. Want er moet wel brood op de plank komen. Deze plaats mag dan Betlehem, Broodhuis, heten, maar daarmee ligt het nog niet in hun huis. En het mag dan de tijd van de oogst zijn, dat betekent nog niet direct dat ze te eten hebben. Daarvoor moet je wel zelf moeite doen!

8. En dan heeft Ruth geluk. Dat moet een mens dan wel eens hebben, zou je zo zeggen. Want dan komt ze terecht op het veld van Boaz, de man waarvan de verteller helemaal aan het begin heeft verteld dat hij een verwant is van Elimelech, iemand van dezelfde clan, dezelfde *misjpoeg*. Hij, de verteller, heeft hem al in de coulissen klaargezet en van hem al vermeld, niet dat hij een vermogend man is, zoals de NBG-vertaling 1951 zegt, maar dat hij een krachtige, doortastende kerel is: iemand die van aanpakken weet.

Hoe het komt dat Ruth daar terechtkomt, op zijn veld? 'Door toeval', zegt de verteller. Het had dus ook een ander veld kunnen zijn? Inderdaad. Maar door toeval komt ze op het veld van Boaz terecht. Het is een woord dat je nu niet direct in de Schrift verwacht. Het is toch God die de geschiedenis leidt? De dingen gebeuren toch niet toevallig? Ik had dan ook eerder verwacht: 'De Heer leidde Ruth naar het veld van Boaz.' Maar uitgerekend hier wordt van Gods leiding gezwegen. Zou de verteller ons misschien met zijn luchthartig spreken over toeval hier voorzichtig willen maken met ons wellicht te vrome spreken over Gods leiding in ons leven? Want hoe gemakkelijk stemt de leiding van God niet samen met ons lied van verlangen en kleurt deze zich naar de manier waarop wij ons leven en de werkelijkheid om ons heen ervaren en interpreteren.

Als het ons goed uitkomt, dan spreken we opeens over de leiding van God. We moeten we dan ook maar voorzichtig mee zijn. De verteller schrijft er niet voor terug om het woordje *toeval* te gebruiken. Hij is zo eerlijk om te zeggen dat het ook anders had kunnen verlopen. Hij wil ons laten zien dat ons leven niet zo vastligt als wij vaak wel denken, maar dat het open is en dat zich tal van verrassingen en onverwachte wendingen kunnen voordoen. Als het toeval de wacht houdt bij het geheim, bij de verrassingen van ons leven, waarom zouden we dan ons leven niet aan het toeval overlaten? Of komt u niet graag voor verrassingen te staan?

In de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

*Zondag Cantate, 27 april 1997
Ontmoetingskerk, Den Haag-Loosduinen*

GENADE GEVONDEN

Ruth 2:1-23

1. Als een proefpolder, zo heeft God Israël bedoeld, zowel land als volk; zo vertelt de Bijbel ons. Een stukje land met een volk, zoals hij de *gehele* aarde met daarop *al* de volkeren bedoelde. Daar zou zichtbaar worden wat naar de einden der aarde dient uit te stralen. Vandaar dat er in de Schrift geschreven staat: 'Er zal onder u geen arme zijn.' In het goede land mogen geen mensen zijn die gebrek lijden. Onbestaanbaar is dat. Er zal dan ook alles aan gedaan moeten worden om ervoor te zorgen dat de armoede opgeheven wordt.

In de Tora worden de armen behoedzaam in bescherming genomen. Ze zijn er namelijk niet om liefdadigheid aan te bewijzen, maar om aan hen gerechtigheid te doen. Het is geen gunst, als ze iets krijgen, het is gerechtigheid dat ze meedelen in alles wat de samenleving te bieden en te geven heeft.

Eén van die vormen van die gerechtigheid is dat in Israël de oogst er nooit helemaal alleen voor jou is. Zo staat zowel in Leviticus als in Deuteronomium:

'Wanneer u de oogst van het land binnenhaalt,
dan zult u de rand van uw veld bij de oogst niet geheel afmaaien
én wat van de oogst is blijven liggen, zult u niet oplezen,
dat zult u voor de armen en de vreemdeling laten liggen.
Ik ben de Here, uw God.'

Dat recht moeten we kennen om iets te kunnen begrijpen van wat zich hier in Ruth 2 voordoet.

2. Gemeente, nu kunnen we de loftrumpet steken over een dergelijke, vroegere sociale wetgeving, zoals we dat ook kunnen doen over onze eigen sociale wetgeving zoals we die vooral na de Tweede Wereldoorlog hebben opgebouwd en die nog steeds tot één van de beste in de wereld behoort, ook al zijn er en worden er allerlei maatregelen genomen die daaraan afknabbelen. Van dat gebruik maken van dat recht, zoals Ruth

doet, daar mogen we toch niet een mooie situatie van maken, waar een stralend meizonnetje boven staat en in goede onderlinge verhoudingen de maaiers en garvenbindster en daarachter de vrouwen die aren lezen, zich ophouden. Want de werkelijkheid is hier wel wat anders. Dat blijkt wel uit de woorden waarmee Boaz zijn knechten bevólen (!) heeft om Ruth niet lastig te vallen. Dat heeft de NBG-vertaling van 1951 tamelijk vriendelijk vertaald met 'lastig vallen', letterlijk staat het er wel wat scherper, nl. dat ze hun handen dienen thuis te houden, dat ze niet handtastelijk mogen zijn. Aren lezen mag dan een recht zijn, maar je bent als vrouw wel degelijk kwetsbaar, als je van hen afhankelijk bent: een makkelijk object voor mannen die hun handen op de werkvloer niet thuis kunnen houden. Voor wat, hoort wat.

Nee, gemeente, laten we het alsjeblieft niet mooier maken dan het is: de sfeer op het veld is er een van dubbelzinnige opmerkingen en meer nog van ongewenste intimiteiten. Het is niet één keer, dat we ervan horen, maar liefst vier keer. Telkens in verschillende bewoordingen. Zegt Boaz eerst dat hij ze bevolen heeft dat ze hun handen thuis moeten houden, later waarschuwt hij zijn knechten dat ze haar niet mogen kleineren en direct daarop dat ze niet tegen haar mogen uitvaren, dat ze niet tegen haar mogen schelden. En ook Naomi weet hoe grof men zich naar vrouwen kan opdringen, zo blijkt aan het slot, wanneer ze Ruth erop wijst om met de vrouwen mee te gaan.

3. Duidelijk is in elk geval, dat wie aren leest, wie achter de knechten aan moet gaan, dat diegene in een afhankelijke en kwetsbare positie zit. Horen we van ongewenste intimiteiten, macht kan ook veel subtieler uitgeoefend worden. Die ongelijkheid kan ook – hoe makkelijk gebeurt dat niet – blijken uit een zekere neerbuigendheid die de ander goed laat voelen dat hij/zij de geholpene is en de ander de helper, waarbij je met jouw hulpeloosheid behoorlijk lijkt bij te dragen aan de identiteit van de hulpverlener. Hulp is dan iets dat zich voordoet als een beweging van hoog naar laag, waardoor de ongelijkheid bevestigd wordt en alsof het uiteindelijk niet gaat om recht maar om liefdadigheid.

Het lezen van aren mag *daar* dan een recht zijn, zoals het krijgen van een uitkering *hier*, het is wel een *toegeven* dat je arm bent, dat je niet meer zelf in eigen bestaan kan voorzien. Ik denk dat het goed is om daarbij stil te staan, te beseffen hoe vernederend het is en hoe pijnlijk om je hand te

moeten ophouden. Wie daartoe ooit zelf veroordeeld was, weet dat. En ook hoe mensen dat er niet gemakkelijker op maken, gedachtig de hooghartige, vernederende manier waarop mensen soms geholpen worden. Alsof je opeens niet meer volledig mens ben, alsof je geen gelijke bent van de ander achter het loket of de tafel. Er zijn mensen die daar verhalen over kunnen doen die je niet koud kunnen laten: allochtonen die om asiel vroegen, omdat hun leven op het spel staat, mensen die psychisch in de knoop raakten, ouderen die hulpbehoevend werden, mensen die aan de ene na de andere bel trokken, omdat ze klem kwamen te zitten. Het is alsof ze vies van je zijn, alsof ze het je kwalijk nemen dat je er zo aan toe bent, alsof je ineens geen mens meer bent gelijk aan de ander.

4. Het is in dit licht dat ik uw aandacht vraag voor Boaz. 'Een krachtdadige kerel' wordt hij – helemaal aan het begin van ons hoofdstuk – genoemd. 'In hem is kracht', zo luidt zijn naam. 'Een energieke vent' zouden wij tegenwoordig zeggen: iemand die van aanpakken weet. En ook een mens met aandacht voor een ander, die zijn knechten niet direct als arbeidskracht ziet, waarmee je kunt doen en laten wat je wilt: een verwisselbare kracht op de loonlijst, maar als mens zoals hijzelf.

Voordat je je afvraagt, waarom dat hier nadrukkelijk vermeld staat, besef je dat deze woorden het geheim van humane arbeidsverhoudingen bewaren.

En dan ziet hij Ruth. Waarom zou ze hem opvallen? Omdat ze een hoofddoekje draagt? Op de vraag: 'Bij wie hoort dat meisje?' geeft de opzichter eigenlijk antwoord, maar vertelt hij met nauwelijks verholten bewondering voor haar, dat ze niet vanzelfsprekend gebruik maakt van het recht van de armen, maar dat ze het keurig gevraagd heeft, om daarna te melden dat ze al enige tijd bezig is. Ze is iemand die weinig thuis zit. Met andere woorden: ook zij weet van aanpakken, ze is voortdurend in de weer.

En dan gaat Boaz naar Ruth toe. Hij is iemand met een hart en bepaald fijngevoelig, mag je wel zeggen. Hoe hij Ruth te woord staat, direct al. Hoe hij haar 'mijn dochter' noemt, precies zoals Naomi haar noemt. En hoe hij haar, deze Moabitische vrouw, naar voren haalt: 'De beste plaats om aren te lezen is daar, je hoeft je niet achteraf te houden, kom

hogerop.’ En hoe hij haar beschermt tegen zijn jongens. En hoor hoe hij haar uitnodigt om, als ze dorst heeft, gebruik te maken van de kruiken en er water uit te drinken.

Zijn manier van spreken treft je. Het is fijngevoelig en zorgvuldig, zoeken naar de goede woorden. Je bedienen van de taal als een gevoelig instrument, als elk woord dat er op aan komt. Geen sprake van er wat op los kletsen, maar woorden die Ruth als muziek in de oren klinken.

En daarbij laat hij het niet, bij deze uitnodigende woorden, hij doet ook wat. Zie hoe hij haar, als het etenstijd is, haar aan de maaltijd nodigt, zij een vreemdelinge, een Moabitische nota bene. Met iemand eten is in Israël meer dan samen de lunch gebruiken. Het is gemeenschap oefenen. Het is delen. En hij gaat nog een stap, want hij, als heer, reikt haar het brood aan. En doet dat ook nog in zo ruime mate dat ze ervan overhoudt. Zo zit ze daar: een vreemdelinge, een arme, verheven tot eregast van de herenboer Boaz!

5. Er is een manier van helpen die de ander beschaamt, die de ander vernedert. En dat terwijl mensen toch al zo kwetsbaar zijn, zei ik eerder. Je raakt al zo makkelijk beschaamd, als je geholpen wordt. Dan moet u zien hoe Boaz dat doet. Hoezeer hij er blijk van geeft daar besef van te hebben, wanneer hij tegen zijn knechten zegt dat zijn ook tussen de schoven mag lezen, en dat ze zelfs voor haar uit de bundelen moeten trekken. Maar ze mogen het niet laten merken. ‘Maak haar niet beschaamd’ staat er dan. Het Hebreeuwse woord dat hier staat, is een woord dat zoveel betekent als ‘lastigvallen’, ‘beschaamd maken’, ‘vernederen’. Het is in het Hebreeuws allemaal één woord. Het gaat om al dat onbeschaamde handelen dat de kwetsbaarheid van de ander uitbuit, dat de kwetsbaarheid van de ander onthult en accentueert in plaats van die te verhullen. Het is alle gedrag waardoor diens naaktheid en armzaligheid extra uitkomt en dat daarom in wezen onbeschaamd is en neerbuigend. Er mag iets anders verwacht worden, juist als die ander kwetsbaar is, juist als die ander afhankelijk is van de hulp van de ander, dan mag die kwetsbaarheid niet het accent krijgen. Zo nu doet Boaz. Hij helpt haar door haar te helpen zichzelf te helpen. Hij helpt haar zonder haar te vernederen. Hoe fijngevoelig doet hij dat.

6. Dit alles van Boaz is geen liefdadigheid. Het lijkt wel liefde. Ruth noemt het anders. Zij spreekt over genade, over genade vinden in de ogen van. Als ik mij een persoonlijke opmerking mag permitteren, dan behoort deze uitdrukking tot de mooiste die ik ken. Zou dat komen, omdat met deze woorden de kern van de Schrift, het hart van het geloof wel eens geformuleerd zou kunnen zijn?

Nee, een veelgebruikte formulering in onze samenleving is het niet. Daarin lijken zaken als 'onverdiend' en 'meer dan het gewone' als zijnde de betekenis-elementen van 'genade' dan ook steeds minder een rol te spelen. Dat deden ze helemaal niet in de tijd van Nazi-Duitsland. Genadeloos werden ze toen uitgeroeid de Joden, de mensen die het woord 'genade' aan de wereld gaven. Gebeurde dat uitroeien soms daarom? Genadeloos werden ze toen uitgeroeid, de joden op de allereerste plaats en daarna de zigeuners en de homo's en de gehandicapten. Vreemdelingen waren zij op wie geen acht geslagen werd. Nee, ik moet het anders zeggen: vreemdelingen op wie alle acht geslagen werd, maar hoe genadeloos werden ze vergast, vermoord of afgeslacht. Hen gedenken wij vandaag en allen die vielen in de strijd tegen het nazi-regiem. Hen gedenken wij vandaag en dat wil meer zeggen dan dat wij ons hen herinneren. Dan zouden wij in het verleden blijven steken. Gedenken is meer: dat is het verleden zodanig naar voren halen dat we ons handelen er vandaag de dag door laten bepalen. Dat is de genadeloosheid van het nazi-regiem omzetten in den situatie waarin mensen genadig zijn, zoals Boaz, zodat mensen als Ruth kunnen zeggen: 'Moge ik genade blijven vinden in je ogen' en mensen dat dan ook blijven doen!

In de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

*Zondag Rogate, 4 mei 1997
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

HET GEWONE LEVEN, BEZIELD DOOR ZIJN GEEST

Ruth 4:1-22

1. Vandaag, op Pinksteren, lezen we het slot van het boek Ruth. Wat wij in de voorgaande hoofdstukken al zagen, dat zien we nog eens te meer aan het eind: het lijkt allemaal zo gewoon, maar steeds bespeur je hoe Gods adem, hoe zijn Geest erdoorheen waait, en hoe tijd en eeuwigheid, hemel en aarde elkaar hier raken. Er gebeuren geen wonderen, maar het leven zelf blijkt een wonder te zijn in deze ogenschijnlijk zo simpele mensen-geschiedenis in dat kleine Betlehem. Het gewone leven, waarover het hier gaat in het boek Ruth, is doortrokken van Heilige Geest.

Maar het begint ook hier weer heel nuchter. Het gaat over een zakelijke transactie in de poort, de plaats waar de mensen elkaar ontmoeten, waar de stad wordt bestuurd, maar bovenal is het de plaats waar de rechtsspraak plaatsvindt, waar de sociale, juridische en economische zaken voorgelegd worden aan de oudsten van de stad.

2. 'U bent lossers', had Ruth tegen Boaz gezegd 's nachts op de dorsvloer. En toen had ze stilletjes gewacht of hij het verlossende woord zou spreken en de daad bij het woord zou voegen: 'Spreid uw vleugels over mij uit.'

'Wees niet bevreesd', had Boaz gezegd, 'maar er is nog een andere lossers, dichterbij in de lijn van de lossersplicht, die moet ik eerst vragen. Doet hij het niet, dan zal ik mijn vleugels over u uitspreiden.' 'Vrees niet', dat had ook Naomi gezegd, toen ze thuisgekomen het hele verhaal had verteld. 'Die man zal niet rusten, voordat hij deze zaak vandaag tot een einde heeft gebracht. Blijf zitten, tot je bekend wordt hoe de zaak uitvalt.' Dat had ze gedaan, zoals ook Boaz had gedaan. Hij had niet gerust, maar was direct daarna naar de poort gegaan. En hij zat er nog niet, of zie de lossers kwam voorbij. Moet u horen wat Boaz dan zegt: 'Buig af en ga hier zitten, meneer Dinges'. 'Jij daar', zo heeft de NBG-vertaling van 1951, maar letterlijk staat er zoiets als 'Meneer Dinges'. Het is net alsof de

verteller uit kiesheid zijn naam maar liever niet noemt. ‘Zeg Dinges, moet je horen, Naomi je bloedverwant verkeert in problemen. Zij moet haar veld verkopen. Jij kan het rechtmatig kopen, want je bent ten slotte de eerste lossers. Heb je belangstelling?’

3. Gemeente, en dan moet u zien wat er gebeurt, want dan zegt de lossers dat hij dat wel wil. Maar wat hij er niet bij had gezegd, dat hij daarbij ook Ruth zal verwerven en wel om de naam van de dode op zijn erfdeel in stand te houden. Dat doet hij pas in tweede instantie: ‘Jij bent de eerst aangewezen om het land te verwerven, maar ook Ruth!’ Maar of hij het nu niet doet, omdat het hem teveel geld gaat kosten – de Tora is goed, zolang die maar niet al teveel offers vraagt – of omdat Ruth een Moabitische is, of hij vreest dat er een vloek op Elimelech’s huis rust, wat we wel weten dat meneer Dinges het laat afweten. En dan is het altijd arbitrair of hij niet wil of niet kan. Kijk gemeente, en dan begrijp je ook een beetje waarom de man geen naam mag hebben, als je hoort dat hij uiteindelijk niet als lossers optreedt. Ook hier echter hebben we net zoals in het geval van Orpa de moraliserende neiging om een oordeel over deze man uit te spreken. In de Schrift vinden we evenwel net als bij Orpa een dergelijke veroordeling niet. Orpa en deze onbekende meneer Dinges willen veel meer uitsluitend als contrastfiguren functioneren om duidelijk te maken dat er telkens verschillende keuzes en keuzemogelijkheden zijn.

4. En als meneer Dinges dan afstand doet van zijn lossersrecht, dan zorgt Boaz ervoor dat nog op diezelfde dag in de poort van de stad de transactie gesloten wordt ten overstaan van tien oudsten en van het gehele volk. En het zegel op die acte was naar oud gebruik dat degene die lost, zijn sandaal uittrekt en die aan zijn naaste geeft. Boaz trok zijn sandaal uit en zei: ‘Jullie bent mijn getuigen.’ Tweemaal horen we die uitdrukking. De ne keer met betrekking tot het verwerven van het veld en de andere keer met betrekking tot het verwerven van Ruth tot vrouw. U zou de structuur van deze verzen moeten zien. Dan zou u zien dat Ruth in het centrum staat als om duidelijk te maken dat het bij Boaz om haar draait, dat zij wordt gelost.

5. En de oudsten in de poort zeiden: 'Wij zijn getuigen.' Direct daarna barst alles en iedereen die eromheen staat, uit in zegenspreuken en goede wensen: 'Moge de Heer de vrouw die in uw huis komt, maken als Rachel en als Lea die beiden het huis van Israël hebben gebouwd. Handel energiek en roep een naam uit in Betlehem.' Dat is vers 12. En in vers 13 is Boaz al bezig om daadkrachtig te handelen: 'En Boaz nam Ruth en zij werd hem tot vrouw en hij kwam tot haar en God gaf haar zwangerschap en ze baarde een zoon.' Het wordt heel kort, alsof het niets is, na alles water gebeurd is en uitvoerig verteld is, nu in één zin gezegd als dat ze trouwden en een zoon kregen.

Ik zei het al eerder, het lijkt allemaal zo gewoon deze geschiedenis, maar steeds bespeur je hoe Gods Geest erdoorheen waait. En dat wordt ook hier verteld met zoveel woorden, nu heel expliciet, want er staat dat de HEER haar zwangerschap gaf. De verteller is, we zagen dat eerder, uiterst sober met gelovige uitspraken als 'De HEER deed dit' of 'De HEER deed dat'. Net zo sober als in het Pinksterverhaal in Handelingen 2. Zelfs over een zo belangrijk moment als het eerste contact tussen Ruth en Boaz durft hij te zeggen: 'bij geval', 'toevallig'. Maar nu zegt hij – en hij doet dat voor het eerst en voor het laatst - : 'De HEER gaf haar zwangerschap en ze baarde een zoon.'

Ze mogen rouwen en trouwen, emigreren en terugkeren, aren lezen, wikken en wegen, gemeenschap met elkaar hebben, maar de zwangerschap, daar staan ze buiten: 'De HEER geeft zwangerschap', zoals Hij in het Pinksterverhaal de Geest geeft aan allen die tezamen in het huis bijeen zijn. Kon Boaz haar zes maten gerst geven (!), de zevende maat, de maat van de volheid die kan de HEER alleen geven.

Wie de Schrit een beetje kent, weet dat zwangerschap vaak een moeizame zaak is in Israël. Er wordt daar niet vanzelfsprekend geboren zoals bij de volkeren. Denkt u maar aan Abraham, aan Jacob en Ezau, aan Jozef, aan Simson en aan Samuël, aan Zacharias en Elisabet. De lijn naar de toekomst wordt steeds doorgetrokken door middel van een scheppingsdaad van Godswege.

6. 'En zij baarde een zoon.' En dan moet u weten dat een zoon in de Schrift beeld is voor de toekomst. En die toekomst is in het boek Ruth – en trouwens nergens in de Schrift – iets vaags of abstracts. Nee, die krijgt een naam. Obed heet die toekomst. Zo noemen de buurvrouwen van

Boaz en Ruth hem. Niet *Ebed*, maar *Obed*. Geen zelfstandig naamwoord, maar een werkwoord, een deelwoord. 'Dienende' betekent zijn naam. En dat zal zijn leven zijn, want je naam is je roepingsnaam, je levensprogramma. Hij is dienende om Naomi weer te doen opleven. 'Hij zal zijn tot terugkeer van je ziel.' Die was ze kwijtgeraakt, zoals ze tegen de Almachtige had getuigd: 'Leeg ben ik teruggekeerd. Roep daarom maar voortaan als mijn naam: *Mara*, de bittere.'

Hadden de vrouwen, toen ze terugkeerden uit Moab, gezegd: 'Is dat Naomi?' Zij had ten antwoord daarop gesproken over het kwaad dat de Almachtige haar had aangedaan, en ze had gesproken over de leegte, waarin ze was teruggekeerd. Maar moet u nu horen hoe de vrouwen nu reageren: 'Gezegend is de Heer die jou geen losser heeft onthouden vandaag. Zijn naam worde uitgeroepen in Israël. En hij, deze zoon, zal voor jou tot terugkeer van je ziel zijn, hij zal voor je zorgen.'

7. Daarmee eindigt het verhaal: met Naomi die het kind neemt, het aan haar borst legt en hem tot voedster wordt. Nee, het eindigt niet met Ruth en Boaz en Naomi terzijde. Het eindigt met Naomi, en met Ruth en Boaz terzijde. Naomi is de hoofdfiguur. In haar heeft het Godsvolk zichzelf getekend en zichzelf herkend: verbitterd door het leven, kleerscheuren en wonden heeft ze opgelopen, afgesneden van de toekomst, ver van huis in ballingschap verblijvend, honger en dood. Maar zo eindigt het niet. Het eindigt ermee dat Mara weer Naomi wordt, zoals de verteller haar trouwens steeds bleef zien. Die bleef haar bij haar roepingsnaam 'Lieflijke' noemen. Het eindigt ermee dat ze ook zichzelf weer als Naomi kan zien, toen God haar thuisbracht uit haar ballingschap en door Ruths trouw en vriendschap en Boaz' vleugels nieuwe toekomst kreeg, en hoop en leven.

8. Op de vijftigste dag van Pasen viert de synagoge het Wekenfeest, en lest zij Ruth. Een oogstfeest met een oogstverhaal. Die verbinding speelt een rol, maar is toch niet alles. Omdat op deze dag door de synagoge in de eerste plaats de gave (!) van de Tora op de Sinai wordt herdacht en gevierd. Daar gaat het in dit boek Ruth niet minder om: om mensen die de Tora doen, zoals deze geheel en al volbracht is door de zoon van David. Hij, de opgestane Heer, leeft onder ons op de wijze van de Geest die ons zijn leven inblaast, opdat wij in zijn Geest zullen wandelen. Waar

dat gebeurt, daar hebben mensen toekomst. Eenmaal zo bezield van zijn Geest, kunnen we niet anders dan zijn getuige zijn, overal tot aan de einden van de aarde.

In de Naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

*Pinksteren, 18 mei 1997
Bethelkerk, Den Haag-Loosduinen*

Gebruikte literatuur

'Het boek Ruth, meer dan een idylle', *Schrift* 85 (febr. 1983).

H. Abma, *Ruth* (Verklaring van een Bijbelgedeelte), Kampen 1981.

K.A. Deurloo & K. van Duin, *Beter dan zeven zonen: De feestrol als messiaanse verwijzing*, Baarn 1996.

B. de Kort (red.), *Het lezen van Ruth* (Werkmap Landelijke Werkgroep Materialistische Exegese), Zeist 1982.

N.A. Riemersma, *Het boek Ruth: kanttekeningen en kerngedachten* [Diaconale Vakantieweken 1985].

K.H. Miskotte, *Het Gewone Leven*, Amsterdam 1939.

E. van Wolde, *Ruth en Noömi: Twee vreemdgangers*, Baarn 1993.

W.R. van der Zee, *Verhalen van hoop. Over Jona en Ruth*, 's-Gravenhage 1984.